

Ferdinandy György: Egy régi placc

Szinbád, a hajós hazatér. Ez az utolsó útja. Semmi nem változott és semmi lényeges nem történt, állapítja meg. Aztán megfáradtan mérlegre teszi hosszú bolyongásait. „Ma már tudom, elmenni nem nehéz. Az igazi nagy elhatározás a hazatérés” – így Ferdinandy. A végső hazatérés egy kicsit meghalás is. Mert az utolsó út egyúttal az utolsó előtti is: készülődés a halálra. Ez a legszomorúbb része a történetnek, már nincs hova, nincs miért menni. Amikor az író-emigráns megkapja személyi igazolványát, nem kéri az útlevelet is: „Én ezentúl már sehová nem megyek.” Impresszionisztikus, lírai próza – benyomások, érzelmek, lágy, föloldott kontúrok vannak csak, minden hajlékony, simul. Még az aforizmái is olyan pasztell-aforizmák, amelyek súrolják a közhely határát. Például: „Egy ház akkor lesz otthon, ha a küszöb előtt kutya van”. Az ember azt gondolná, az ezredvégen így már nem beszélnek, gondolkodnak. Mert minden sokkal bonyolultabb, rejtélyesebb, és a szülőföld is inkább csak afféle virtuális valami – hogy ez már anakronizmus. Ferdinandy György meg az az

író, aki ebben az eszelősen bonyolult világban is mer kristálytiszta és egyszerű lenne, meri vállalni azt a gyermeki valamit, a katekizmus egyértelműségét, amit titkon őrzünk magunkban. „Otthon van Párizsban is!” – mondja a budapesti rádióriporter lány, miközben diszkrét-rámenősen éppen elcsábítani készül az időződő, híresnek vélt emigráns író. „Próbálom megmagyarázni, hogy a népek hazája, nagyvilág, nem az otthonom. Igaz, hogy ha nem állok vele függő viszonyban, akkor egy kis jóakarattal hazám lehetne az egész Európa néven ismert félsziget. Ha nem állok vele függő viszonyban! Mert amint állást keresek, vagy amint egy bennszülött asszonnyal osztom meg a párnám, leesik rólam az álarc. Immár nem világpolgár leszek, hanem egészen egyszerűen idegen.” És – jegyzi meg többször is – hogy „a száműzetés természetellenes dolog”. Nem jó, nem rossz; hanem kibicsaklott lét, a természet ellenében van. Természet szerint az való, ha az ember ott élhet emberi módon, ahol megszületett. Az életnek pedig nincsenek fokozatai, legfőkébb az embernek van kapzsisága, mohósága. Az író cáfolja az emigráció, emigráns lét szabadság-illúzióját is – mindenütt sztrájktrőrőknek használták az emigránsokat, jegyzi meg rezignáltan és vigasztalóan, az ötvenhatosokat is, meg előtte már a Kossuthosokat is.

Ferdinandy György elégikus, szép új könyvében nem először fogalmazza meg a vándorlás mellett a hazatérés mítoszát. Czesław Miłosz írja, hogy minden száműzött, a szülőföldet csak emlékeiben fel-

Kortárs Kiadó
Budapest, 1999
 167 oldal, 950,- Ft

kereső költő patrónusa Dante marad, csak a Firenzék száma nőtt meg nagyon az utóbbi századokban. És, jegyzi meg Milosz a Nobel-díj átvételekor mondott beszédében lengyel (litván/közép-európai) tapasztalatával, ez a kor a száműzetés kora. Ferdinandy is Dante, Odüsszeusz, Ulysses, Mikes, Bartók mitikus körébe kapcsolja be a maga írói és emberi vándorlását; azét, aki történetesen magyar, és az ezredvégen, egy leverett forradalom után, a magyar száműzetés nagy korában kényszerült idegenbe. A száműzetésnek a magyar történelemben korábban is voltak nagy mítoszai, mindenekelőtt a nagyságos fejedelem és deákja, Mikes Kelemen révén, aztán az 1848-as szabadságharcosok bujdosásai, de mintha a huszadik század tette volna volt föl a gyalázatos koronát a magyar kivándorlásra (Ferdinandy a száműzetés kifejezést használja, nem az emigrációt – a kényszerítő körülményeknek tulajdonít nagyobb jelentőséget a belső elhatározással szemben): Trianon indította el azt a skizofréniát, amely a nemzet tudatalattijába belemosta, hogy a szülőföldön élni és meghalni nem föltétlen axióma, majd a szovjet-orosz neokolonializmussal ideterpeszkedő, létező szocializmus az ún. anyaországban is százezreket terelt az országutakra, aztán a közelmúltban, a nyolcvanas évek végén az erdélyi magyarok menekülésáradatával, most pedig a jugoszláv háborúval éli újra 'reneszanszát' a szülőföld elhagyása.

Azt is Milosz írja, hogy a 20. századi lengyel irodalom küldetése az emigráció. A magyar irodalomé meg talán inkább a hazatalálás, teszem hozzá. A szülőföldjéről elüldözött irodalom – Mikest követően – nagyságrendben Trianon, az anyanyelvi közegből való teljes kiszakadás kényszere pedig csak a kommunista diktatúra hatalomra jutása után jelentkezett, s bár magyar írók is nagy számban éltek szétszórta a nagy(szabad)világban századunkban (másfél milliónyi – közel Buda-

pestnyi – lélekkel), mégsem efféle lengyeles, Milosz-féle emigrációs mítoszt teremtettek, nem a szabadság, függetlenség szabad világban való megőrzését, sokkal inkább a hazatérés mítoszt. Talán éppen a trianoni sokk vetette el a szülőföld elvesztésének és újra megtalálásának mítoszi magvait, a szocializmus, szocialista internacionalizmus elől elmenekülők már egy létező mítoszt folytat(hat)tak. Ezt még a hazatérést következetesen elutasító, művei kiadását megtagadó Máraira is érvényesnek vélem, aki minden távolságtartása mellett is azt hangsúlyozta, hogy csak élő nyelvi környezetével maradhat meg írónak az író (az író, aki az olvasónak írt), és arról a jóvátehetetlen veszteségről és megbékélhetetlen fájdalomról vallott mindig, amit a szülőföld, nemes pátosszal „hazám, Magyarország” elvesztése jelentett.

Ferdinandy prózájában formálódik egyfajta emigrációs mítosz, de ez inkább negatív emigrációs mítosznak nevezhető, vagy a politikai emigrációs mítosz trónfosztásának, hamis sallangjaitól való lecsupaszításának. Nem a kézenfekvő szabadság-rabság kérdést járja körül, inkább a Tamási Aron-i meghatározásra üt vissza, miszerint „Azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”. Egyébként a magyar irodalomban az emigráció helyett inkább a megkésetttség dilemmája teremtett (és teremtet ma is) nagyobb hagyományt, a magyar provincializmus és az európaiság kérdése (Ady, Illyés vagy korábról a középkor peregrinusait említhetnénk, utóbbiak még nyomasztó megkésetttség-tudat nélkül, de elsősorban hozni akartak). E tekintetben is meglepő Ferdinandy, aki szerint az égvilágon nem késtünk le semmiről, mindenütt nyomorúságos vagy fenséges az élet, és bárhol megélhető vagy nem élhető meg a maga teljességében. (Borges valami hasonlót a világirodalomról mondott, azt írta, bizonyos benne, hogy a magyar irodalom is

intenzív totalitás, ha csak ezt a nyelvet és irodalmat ismerné, ebben is megtalálná mindazt a szellemi értéket, amivel élni lehet.) Ferdinandy számára – a mikesi emigrációs vonulathoz hasonlóan – az önazonosság dilemmája nem kérdés, s az ő írásaiban is az otthon-szülőföld élmény körülménye, vallomása fogalmazódik meg, mely távolról még Kányádi Sándor erkölcsi imperatívuszára is emlékeztethet – nagyon kell szeretni a szülőföldet –, csak-hogy Ferdinandy nem etikai parancsnak, sokkal inkább ontikus belátásnak tekinti az 'otthon lehetünk igazán otthon' tételt. S ez egy világjáró/polgár esetében legkevésbé meglepő.

Ferdinandy György elbeszéléseiben azonban lényegében indifferens a politika, bár annak következményeit a hős személyes sorsán érzi, de intímabb világról, belső feszültségekről, a lélek otthonkereséséről beszél, az ember belső elszámolása a fontosabb. A politika, a történelem civil polgárként érinti, s ekként megpróbál nem gazemberré, becstelenné válni; polgárként dönt hazája elhagyásáról (a rá váró megaláztatások, megtorlás elől), de a lét egészében elfoglalt helyét, értékrendjét, belső világot alapvetően nem a politikai feltételek határozzák meg. Valahogy úgy, mint Gion Nándor írja a *Virágos katonában*, hogy az ember megpróbál elmenni onnan, ahol csúnya dolgok történnek. Ferdinandy története a politikai száműzetéssel a sors kegyelméből (is) kerekké válhatott, elmehetett a csúnya dolgok helyszínéről és sokféle otthonkeresés után vissza is térhetett, befejezheti mondatát.

Az *Egy régi placc* kötet elbeszéléseinek főhőse író, aki '56 után Franciaországba, majd a trópusokra kerül, s ennek a főhősnek az élete történetesen nagyon hasonlít Ferdinandy György íróéra. De ez nem jelent egyebet, mint azt, hogy nem tartja fontosnak, hogy minden új könyvéhez mindig újabb történeteket találjon ki,

lévén saját élete is eléggé érdekes meg regényszerű. Ne tekintsük hát személyes életéről való beszámolóknak, hanem irodalomnak, amelynek nagyon csalókan köze van a valósághoz, sőt valóságábrázoláshoz is, de mégsem az. Ferdinandy György többször megírta hazatérését, vagy a hazatérést. Párizsi, franciaországi házassága történetének magánlegendáját több, nagyon hasonló változatban olvashatta már az olvasó, és ezúttal is az az érzésünk, hogy déja vu, ilyen már volt! És csak-ugyan, mintha a mostani kötet reménytelen, sivár trópusi sorsait is mind-mind megírta volna, nem beszélve a francia feleségről, az idegenné vált, a világban szanaszét élő gyerekekről. Sőt úgy tűnik, Ferdinandy éppen nem tágitani, gazdagítani akarja tematikáját, történeteit, helyszíneit, megközelítési, feldolgozási módjait, mint inkább nagyon tudatosan törekszik arra, hogy mind szűkebb határokat vonjon: történeteinek gazdagsága, sokfélesége koncentrikus körökben szűkül, minden hasonló történettel lecsupaszít valamit az életről, sorsról, s végül nagyon kevés állandó mag marad. Ami marad, az az egyre zsugorodó fizikai világ, s ezzel párhuzamosan megnövekedik az emlékek súlya, szerepe.

Egy magán-mítosz lezárása és az életnek egyfajta végső summázata történik meg a címadó *Hát ennyi...* elbeszélésben, amelyben éppen annyira valóságos, amennyire nem valóságos sem Magyarország, sem a trópusok, sem a történelem, sem a hősök, alakok. A főhős – hosszú vándorlást követően, a politikai változások után, hazatér – hazatéréseivel az idő, visszatérve kiindulási pontjához, körbe ér (hogy illusztrálja érzékien Borges híres tételét), s amint körbeér, ott, egy fogalmi képzavarral élve, a kör végére pont kerül. „Ott fejezem be, ahol elkezdtem a pályafutásomat” – jegyzi meg. Bejárja a régi történetek színhelyeit, találkozik régi emberekkel – úgy tetszik, semmi nem

változott, itthon mintha megkövült volna az idő. Ezt a megkövülést persze az író maga is élteti: emlékei palimpszeszt-szerűen egymásra rétegelik az idősíkokat, a múltat és a jelent, lassacskán nem tud, de nem is akar különbséget tenni az emlékek és a való között. Az időnek, hiába a múlt és hiába a földrajzi távolság, nincs vertikális kiterjedése, az élet egésze nem kiteljesedik, kitágul, hanem visszazsugorodik az emlékezet idejébe, hogy valami fontosabbra kérdezhessen rá, egész életének, vándorlásainak és hazatérésének értelmére, tartalmára. A főhős (és a többi hős, a trópusokon a francia feleség, a nyomorult sorsú dominikai asszony, egyszóval mindazok, akik szükségből vagy kényszerből idegenbe sodródnak) örök idegen, magányos utazó, sehol nincs otthon; minden próbálkozása ellenére sem tud otthont teremteni. És ennek az ellenkezője épp így igaz lesz, mindenütt otthon van, mert az idegenséget bárhol megélheti, és bárhol csak idegen maradhat. A mérleg egyik oldalán a nyereség – „Megvalósítottam az álmaimat. Tudok valamit, amit soha nem tud az, aki itthon maradt” – a másikon a veszteség; azzal a civil döntéssel, hogy elhagyta hazáját, és megvalósította az álma, jövátételtenül el is vesztett valami nagyon lényegeset, az otthon intimitását, mert nem teremthető másik szülőföld. A főhős sorsának legnagyobb, döntő pillanata nem a háborús gyermekkor után történt, hanem amikor elvált a valóságos hazától. Addig, háborúval, forradalommal, nyomorúsággal, siettetett fölnövekedéssel is egy volt a világ. Az idő, amit össze kellene illeszteni, ekkor tört meg. Vissza lehet-e illeszteni az eltört időt, össze lehet-e rakni a széthullott egészet legalább az emlékekkel? Ferdinandy nem vonja kétségbe az emlékek erejét, pátozát, nem kérdőjelezi meg és ironiával nem fokozza. De, s ez a végső summázata, összeilleszteni azt, ami egyszer eltört, már csak a halálban lehet.

Csak emlékeiben, álmaiban találhat vissza, de valóságosan majd csak a halálban kötheti össze az elszakadt szálakat. A mítoszi hős emlékeivel beleolvad a világba, és úgy szünteti meg magát emlékeiben, ahogy Szinbád az álmaiban. S végül hozzá hasonlóan elfogadja és megbékélve várja a halált (már csak a temetőben érzi igazán jól magát), szelíden készül, hogy eltemessék. És ennek a kegyelmi pillanatnak az elfogadása történik meg szemünk előtt, éppen az utolsó elbeszélésben, amelyben az író-főhős saját halálát írja le, de a sors kegyelméből a halál pillanatában a virtuális otthonra és közösségre találás mégis, egy pillanatban valóságossá válik. A könyv szerkesztése szép ívet jár be: az első (*Hát ennyi*) még virtuális hazatalálásról beszél, a valóságos idő határainak megszüntetéséről, aztán következnek azok az elbeszélések, amelyek az otthontalanságot, otthonkeresés reménytelenségét faggatják (*Fortuna szekeirén, Amnesztia, Húsz év után, Donna Fé, Az idegen asszony*), s legvégül a tragikus-katartikus az *Egy régi placc*, amelyben a vaknak vélt, haldokló öregembert a fiatalok – „Olyanok, mint mi voltunk” –, a legendás békőzőp levezeti az Üllői úti stadion lelátójáról.

Mi volt az élet és mi volt a sors, kérdezi, múlt időben a főhős? Paradoxon a válasz: „Ha nehéz is, mindig én határoztam meg a sorsomat” – és: „Elkövettem a legnagyobb bűnt, boldogtalanul éltem le az életemet, szeretetlenül és magányosan”. Gyermekait elveszíti, feleségeitől eltávolodik, elhagyja őket, vagy ők hagyják el, reménytelenül magára és magányos marad. Talán mert Ferdinandy világa itt is részben Krúdy lebegő világával rokon; paradox módon legfontosabb célja éppen a világban való céltalanság. Pontosabban nem a cél tagadása, hanem egyáltalán a bármely cél eléréséről való lemondás. Éppen ma, ebben a sikerre hangolt világban, ahol minden mozog, fejlődik, halad, úgymond előre, a modern ember világá-

ban, aki ragadozóként zsákmánynak tekint az életet, a megszerezhetővel pótolja a másképp megszerezhetetlent, szóval a gyorsuló időben Ferdinandy az időt próbálja megállítani. Úgy is, hogy elhagyja Párizst meg az úgynevezett nagyvilágot, a lüktetést, ahol mindennek látszólagos célja és oka van, és a trópusokon találja meg száműzetése értelmét, ezen a miénkhöz nagyon hasonló világban, ama szintén másik Európában (Milosz). Dominika és Puerto Rico, Európa és a másik Európa – a szegények örökké illúzióba menekülnek, aztán elvesznek az úton. Kilátástalanságtól kilátástalanságig hurcolják magukat, sorsukon mégsem tudnak változtatni, mert a szülőföld elvesztése jóvátehetetlenül megtörtént, az idegenség érzete és tudata pedig, bennszülött gyerekekkel vagy másként, végzetesen elzárja a visszavezető utat. Tanúja Genovéva és Dona Fé meg az ő gyermekeik sivár jövőjének, a száműzöttek rettenetes életének, akik olyan történelembe, társadalomba születnek bele és olyan élettérbe vándorolhattak csak el, amibe bele kell pusztulni, hogy élni lehessen. Ferdinandy gyönyörű, európai humanista válasza erre a nyomorúságra – ha már segíteni igazából nem segíthet – a kiszolgáltatott emberre irányuló egyetemes és tapintatos részvét. Ezt a tapintatos részvétet és megbocsátó, feltétel

nélküli szeretetet cipelte magával mint európai örökség-poggyászt. És ezt a diszk-rét tapintatot és mindenen fölülemelkedő szeretetet viszi utána magával az anya is, aki bécsi, francia útján, meglátogatva fiát, széthulló családját, képes régi/új fénytörésbe állítani a dolgokat.

A mitikus hős csupán egy utas, aki átsuhan az életen, szemlélődik, sok minden fáj, de nem merül el sem az anyagban, sem az eszmében. A fájdalmat belül viseli, de nem tragédiákban robbantja, hanem szeretetben oldja fel. Bűntudat, igazság, elégtétel helyett szelíd szeretetről, megbocsátásról és részvétről beszélnek az írások. Ezért megrendítően szépek lírai elbeszélés-vallomásai. Dsida Jenő a *Tíz parancsolat*ban ezt írta: „Amint jó volt hozzám a bölcső, / tudom, hogy jó lesz a koporsó. / Ki most itt lefekszik, nem kívánta, / hogy földje legyen, háza, ökre, / de amit látott, gyönyörű volt / és véle marad mindörökre. / És övé marad mindörökre”. Ferdinandy elbeszéléseiben nem a katolicizmusban gyökerező feloldódás transzcendenciája jelenik meg, de ahhoz nagyon hasonló, ritkán tapasztalt kegyelmi állapot.

Bécsi Györgyi

